

ΜΙΑ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ

ΘΕΜΑΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ (Θ.Λ.): Κύριε Δάλλα, παρακολουθώντας την εργογραφία σας ο αναγνώστης διερωτάται τι προέχει σε σας: η ποίηση, η κριτική και μάλιστα το είδος του δοκιμίου, ή η μελέτη, με κατάληξη ίσως και τη φιλολογική έκδοση των κειμένων;

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΛΛΑΣ (Γ.Δ.): Η ποίηση, φυσικά. Ως πρωταρχική και αυτόνομη βασικά λειτουργία. Απόδειξη πως με αυτήν ξεκίνησα και αυτήν θεραπεύω (το ρήμα με τη λατρευτική του έννοια) πάνω από έξι δεκαετίες ως σήμερα. Συνειδητοποιώντας συν τω χρόνω πως είμαι κάτι σαν κρίκος μιας αλυσίδας, πως αποτελώ –πρέπει να αποτελώ– οργανική συνέχεια μιας λογοτεχνικής λειτουργίας εν εξελίξει. Πως τροφοδοτούμαι από την ποιητική μου παράδοση, αλλά και τροφοδοτώ τη συνέχειά της και παράλληλα συμβάλλω στην κατανόηση του φαινομένου με την κριτική μου παρέμβαση. Την κατανόηση της δημιουργίας καθ' εαυτής αλλά και της ανταπόκρισής της προς τα λοιπά είδη (με τα εργαλεία σπουδής των έργων του πνεύματος). Τα συναφή βέβαια.

Θ.Λ.: Που σημαίνει πως η ποίηση, για να παρακάμψω την αυτονόητη σχέση της με τα άλλα λογοτεχνικά είδη (π.χ. τα πεζογραφικά ή τα θεατρικά), σχετίζεται ως λειτουργία και με τα άλλα συστήματα σπουδής των κειμένων: την κριτική, τη μελέτη, τη φιλολογική τους επιμέλεια;

Γ.Δ.: Σωστά, αλλά και με μια ουσιώδη διαφορά. Προσωπικά, δεν λειτουργώ χωριστά ως ποιητής και εναλλακτικά ή συμπληρωματικά (πάρεργα, θα έλεγα) ως μελετητής ή ως φιλόλογος. Η ποίησή μου με την ποιητική της ενεργοποιεί και διαμορφώνει την κριτική οπτική μου και η κριτική οπτική μου ως θέση επηρεάζει και ολοκληρώνει τη φιλολογική θεώρηση ενός κειμένου, όπως λ.χ. έγινε με την επιμέλεια της έκδοσης των συνθετικών συλλογών του Βάρναλη ή των Ωδών του Κάλβου. Σε κάθε περίπτωση, βγαίνοντας απ' τη νομοτέλεια της δικής μου ποιητικής, σπουδάζω την ποιητική του μελετώμενου κειμένου και διαμέσου αυτής εκφράζω την ανταπόκρισή μου, ήτοι τη διάδρασή μου, γιατί η ποίηση λειτουργεί ως μετασχηματιστής, ή με τη γλώσσα της φυσικής ως αντιδραστήρας μες

στο ρεύμα –εννοώ το «πάντα ρει»– του χρόνου στην εξέλιξή του. Έτσι η ποιητική του μελετώμενου έργου, βάσει της ανταπόκρισής του στα πράγματα, εδραιώνεται και πλουτίζεται από τη σπουδή της ποιητικής –της «ιστορικής» ποιητικής– ενός κοινωνικού φαινομένου.

Θ.Λ.: Ένα παράδειγμα;

Γ.Δ.: Πολλά. Αρχίζω με το θέμα του πρώτου δοκιμίου μου (γραμμένου σχεδόν ταυτόχρονα με την πρώτη συλλογή μου). «Ο Μακρυγιάννης ένας προκλασικός», όπου στην έννοια του προκλασικού υπόκειται η έννοια του αρχαϊκού ως αρχή αφηγηματικής καταγραφής της ιστορίας. Ενός λόγου αρχαϊκού, λοιπόν, με όλη τη συλλογική (θυμο)σοφία της προσωπικής βίωσης και εκφοράς των γεγονότων. Λόγου που εκφράζεται λιτά, με τη δυναμική (εννοώ την πύκνωση και την ευθυβολία) του άμεσου εκφωνήματος, αλλά κορυφώνεται συμβολικά και με τα όνειρα, τους μύθους, τις ιστορικές παραβολές: με τα «οράματα και θάματα» ενός αγωνιστή (που ο Νικολ. Βλάχος ο καθηγητής μας τότε στις πανεπιστημιακές του παραδόσεις τον αποκαλούσε «μπουλουκτσή»). Στις *Εποπτείες*, συλλογή των πρώτων δοκιμίων μου που εκδόθηκε το 1954, συμπεριλαμβάνονται ακόμη εκτός του προαναφερόμενου και άλλα δοκίμια π.χ. το «Ο Ηράκλειτος και οι δυνατότητες του λόγου» (μια πρωτόπειρη σπουδή γι' αυτήν την ακρογωνιαία κορυφή του φιλοσοφημένου λόγου. Και εν σχέσει προς τη νέα ποίηση το «Συμβολή για την ανάδειξη κλασικού», όπου τόνιζα πως, αντί του καταχρηστικού συρμού της εμμονής των ποιητών της εποχής σε θέματα και σε μοτίβα φυσιολατρίας και ανδραγαθίας νεοελληνικής (π.χ. Μακρυγιάννης, Ερωτόκριτος, Θεόφιλος, αντιστασιακή ποίηση και ποίηση του Αιγαίου), για να αναδειχθεί και στη νεότερη ποίησή μας ένας κλασικός έπρεπε αφενός να ανακαλεί και τη βαθύτερη παράδοση, όχι αποκλειστικά ή κατευθείαν την αρχαία μόνον (όπως έκανε, νεότροπα, ο Σεφέρης), αλλά ενδιάμεσα και τη βυζαντινή από την οποία εγγύτερα κατάγεται η εσωτερική μυθολογία και ο εναγώνιος ψυχισμός μας· και αφετέρου όλη η ζύμωση αυτή να αποδοθεί με μίαν έκφραση ευρωπαϊκής πρωτοπορίας, του παρόντος. Όπως το ανιχνεύω στην επόμενη συναγωγή των δοκιμίων μου *Υπερβατική συντεχνία* (1958). Αναφέρω, για τη σημασία της υπερβασίας κάποιους τίτλους, πλαγιογραφώντας τις δεσπόζουσες ιδέες τους: «Ο Ρωμανός εγκάθειρτος του σώματος», «Ο Λώρενς και η παρακμή των φύλων», «Ο Κάφκα από την επίγνωση στην απόγνωση (ή ο τραγικός της βιοπάλης του πνεύματος)». Και άλλα, με επικεφαλής το «Δόκιμος σε συντεχνία»: δόκιμος και με τη σημασία όχι του φτασμένου αλλά και του μαθητευόμενου (μια έννοια που εκφράζει έκτοτε και την ποιητική μου).

Θ.Λ.: Μεταξύ αυτών, σας θυμίζω και μία πρόωπη εργασία σας για τον Καβάφη

(«Ο Καβάφης και η πόλις των ιδεών του», που χάρη στα επάλληλα επίπεδα πολιτισμού που ανιχνεύατε στις «Θερμοπύλες», θεωρήθηκε μια πρώτη δομολογική ανάλυση στη χώρα μας). Και εν συνεχεία μια σειρά βιβλίων για την ποίηση και την ποιητική του Σολωμού, του Κάλβου, του Καβάφη.

Γ.Δ.: Πράγματι αυτοί είναι οι τρεις μεγάλοι της παράδοσής μας, που η ποίησή τους μοιάζει και εξακολουθεί να είναι νεωτερική ακόμα και στην εποχή μας. Από διαφορετικές σκοπιές και μεταξύ τους όπως μαρτυρεί η ανάπτυξη ενός πρόσφατου βιβλίου μου: *Σολωμός και Κάλβος*. Δύο αντίζυγες ποιητικές (2008). Ο Σολωμός με τη ρομαντική ποιητική του υπήρξε, όπως επισήμανα εκεί, πρόδρομος μελλοντικών ρευμάτων της Νεότερης Ευρώπης: ενδοσκόπος του κολάσιμου στοιχείου της ψυχής (πριν απ' τους «καταραμένους» του Γαλλικού συμβολισμού) με τη *Γυναίκα της Ζάκυνθος* ή του ιδανισμού και του μυστικισμού του πνεύματος (πριν από τον Ρίλκε) με τις ώριμες δημιουργίες του (*Κρητικός*, *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*, *Πόρφυρας*) και της μουσικής εκλέπτυνσης σε αλληπάλληλες παραλλαγές των στίχων του (προαγγέλλοντας την «καθαρή ποίηση» που με τον Βαλερύ και εκείνη στη Γαλλία ακολούθησε. Και ο Κάλβος, οπαδός όπως υποστηρίχτηκε της «βάρβαρης ωδής», που πρωτοτύπησε έναντι των άλλων νεοκλασικών της Ιταλίας με την «ξανατονισμένη» σαπφική στροφή που επινόησε και τους «ισομετρικούς» της επτασύλλαβους, ώστε με την αρμονία τους, την «πολύτροπον», όπως την είπε να δημιουργείται στους μοντέρνους μας η εντύπωση μιας ποίησης προδρομικής του ελευθερωμένου στίχου. Τέλος ο Καβάφης, πιο κοντά μας, που αναδεικνύεται για την προσωπική, θα έλεγα ελληνικής κοπής πρωτοπορία του. Μια πρωτοπορία που προέβαλλε την ελληνιστική παράδοση ως μήτρα μιας ανάλογης προς τη σημερινή, εν μέρει οικουμενική και εν μέρει παγκοσμιοποιημένη, πολυπολιτισμική πραγματικότητα.

Φορτίζοντας ανάλογα τις δοκιμασμένες μελέτες μου για τα φαινόμενα και για τα έργα νεότερων περιόδων. Π.χ. απ' τη γενιά του '10, στον Βάρναλη, εκτός απ' τη ρητότητα της ιδεολογίας του, τονίστηκε η *καρναβαλική* του οπτική και η *μέθοδος των διαμέσων*. Απ' τη γενιά του '20, ως αντιδράσεις στα αδιέξοδα του μικροαστικού μεσοπολέμου, αντιμετωπίστηκε η «φανατασίωση» του Φιλύρα και η «αποξένωση» του Καρυωτάκη. Με ανάλογες τομές της κριτικής διάνοιας αναλύθηκε ο μοντερνισμός και της δεκαετίας του '30 και με άλλους τρόπους του μεταπολέμου, στα δοκίμιά μου *Πλάγιος λόγος* (1989) και *Ευρυγώνια* (2000) ή και αυτοτελώς στα *Εισαγωγή στην ποιητική του Μίλτου Σαχτούρη* (1979, 1997) και *Μανόλης Αναγνωστάκης - ποίηση και ιδεολογία* (2007). Λόγου χάρη η ποίηση του Σαχτούρη ενδοσκοπήθηκε, όχι μονοσήμαντα ως ουρά του υπερρεαλισμού, αλλά υπογειότερα ως *προ-λογική* έκφραση της φρίκης των καιρών αναγόμενη στη φαντασία και την ανθρωπολογία των *Παραλογών* μας με τη γλώσσα την εικαστική του εξπρεσιονισμού.

Θ.Λ.: Ας περάσουμε όμως και στην άλλη σχέση, που νομίζω πως συνδέεται βαθύτερα με την ποιητική σας ιδιότητα. Δηλαδή τη σχέση της πρωτοτύπου και μεταφραστικής δημιουργίας σας. Και εννοώ, ως μεταφραστική σας προσφορά, τους Λυρικούς της αρχαιότητας των δύο περιόδων: των σωζόμενων αποσπασμάτων των αρχαϊκών αιώνων (Ελεγειακοί, Ιαμβογράφοι, Μελικοί, Χορικολυρικοί) και των αλεξανδρινών επιγραμμάτων (μια ανθολογία του Ελληνιστικού μικρόκοσμου και εν όλω των επιγραμμάτων του Ρουφίνου, του Καλλίμαχου, του Πλάτωνος) που μεταφράσατε. Συνυπάρχει, φυσικά, ο μόχθος ο εκδοτικός του φιλόλογου, μεταποιημένος κριτικά (με μια πρώτη και εδώ ποιητικότερη εισαγωγή: «Το απόσπασμα ως ολοκλήρωμα»), αλλά τελικά το βάρος πέφτει στο κυρίως σώμα, που είναι η μετάφραση. Όπου η ιδιότητα του ποιητή και του μεταφραστή, θα έλεγα, ταυτίζονται.

Γ.Θ.: Και όμως... Υπάρχει απόσταση μεγάλη μεταξύ τους: Απόσταση εποχών ή τόπων και συχνά των δύο μαζί. Των συνθηκών και ιδεών και φυσικά της γλωσσικής μορφής και της ποιητικής εν σχέσει προς αυτές του πρωτοτύπου, που οφείλω ως μεταφραστής να γεφυρώσω. Κάτι που εκ των πραγμάτων (λόγω της απόστασης που ανέφερα και από προσωπική αδυναμία τελικά) δύσκολα, οφείλω να ομολογήσω, επιτυγχάνεται. Γιατί ο μεταφραστής είναι ένας «δευτερογενής» δημιουργός, έναντι του ποιητή που είναι εκείνος της προσωπικής δημιουργίας. Π.χ. ο Αρχίλοχος που ως πρωτογενής δημιουργός έχει απέναντί του την πραγματικότητα της εποχής του και επείγεται τα ερεθίσματά της και τις εμπειρίες του από αυτήν με μια φωνή προσωπική, μάλιστα την πιο προχωρημένη από των άλλων, να την αναπλάσσει· ενώ ο σύγχρονος μεταφραστής, ακολουθώντας την πρωταρχική αυτή μετάπλαση, καλείται από την απομακρυσμένη του σκοπιά με μια καινούργια γλώσσα να την αναμεταδώσει. Γλώσσα και υπόκρουση εμπειριών της εποχής του. Πώς θα το επιτύχει; Μπορεί, όπου χωρεί, με μια άμεση επαφή, ποντάροντας ευθέως στην ανάδειξη ενός κόσμου όχι εξωτικών παρά απόξενων και μόνον έτσι αποκαλυπτικών σημασιών. Μα πιο συχνά –και εδώ έγκειται η δυσκολία που θα κρίνει και τη δύναμη ή την αδυναμία ενός μεταφραστή– επιχειρώντας διαρκώς να βρει διαύλους μέσω των οποίων θα καλύψει την απόσταση που είναι πολλαπλή, της εποχής του και της γλώσσας του από τη γλώσσα και την εποχή του πρωτοτύπου. Μία προσέγγιση με τρόπους αναλογικούς ή μεταφορικούς, όπως σαν αυτούς που εκμεταλλεύεται η ποίηση. Αλλά ως μου επιτραπεί, καθώς περνούμε από τη μετάφραση στην ποίηση, να υποδείξω μεταφορικά τους σταθμούς της, μεταθέτοντας για αργότερα το πρόβλημα της σχέσης εποχής και ποίησης.

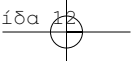
Θ.Λ.: Έστω... Άλλωστε στις συλλογές σας απαντώνται όλα τα ερωτήματα του

προβληματισμού που υπόσχεσθε: ποια είναι η θέση, ο ρόλος, η εμπειρία σας ως ποιητή και πώς στην ποίησή σας λειτουργεί και διαδραματίζεται η υπαρξιακή και η κοινωνική σας σχέση με την ταραγμένη εποχή που ζήσαμε και με την ιστορία. Πώς όλα αυτά εκφράζονται ευθέως, όχι δηλαδή με θεωρίες, αλλά με ποιήματα. Και επειδή η κλεψύδρα της συνομιλίας εξαντλείται, θα θέλατε να την ολοκληρώσουμε με μια δική σας αναλυτική αναφορά;

Γ.Δ.: Μάλιστα. Δεν θα σταθώ στη θεματολογία ή στις πλοκές των δεκαπέντε συλλογών μου (από το *Federico Garcia Lorca* και ιδιαίτερα από τις *Εφτά πληγές* ως τις *Γεννήτριες* και σε ό,τι προσεχώς εκδίδω), αλλά θα επιμείνω στα σημαίνοντα ενός αυτοαναφορικού μου δοκιμίου (*Από την ύπαρξη στη συνύπαρξη*, 2008), όπου μιλώ για τις βαθμίδες που ως ύπαρξη και ως ποιητής διήνυσα: του «σιαμαίου αδελφού», του «προγραμμαμένου», του «απελεύθερου», του «κοσμολόγου» και του «τεχνουργού». Η πρώτη μου βαθμίδα είναι όταν συνειδητοποιώ, σκύβοντας μέσα μου σαν σε βαθύ πηγάδι, ότι εκ γενετής με συνοδεύει ένας δεύτερος αποκομμένος εαυτός μου (ο «σιαμαίος αδελφός» μου), με μιαν άλλη υπογειωμένη μέσα μου έφεση και δυνατότητα ζωής). Η δεύτερη βαθμίδα είναι όταν κατά τη μεταπολεμική μου περιπέτεια, υποτυπώνοντας το δράμα των συνοδοιπόρων της γενιάς μου, βρέθηκα υπό το κράτος πολλαπλής και παρατεταμένης «προγραφής» (μια έννοια που έκτοτε στοιχειώνει τα ποιήματά μου), σε εκτοπισμούς και σε κελλιά σαν τους «πεπεδημένους», ή ακόμη και με τους πολλούς, απόβλητος της δράσης και της κοινωνίας. Τρίτη βαθμίδα μου είναι όταν έρχεται η στιγμή που μέσα απ' τη διαδικασία ενός μετεωρίσματος που θα μπορούσε να εκληφθεί και ως αίρεση ανασυσταίνομαι, και πέρα από την έννοια του αρχαίου όρου πολιτογραφούμαι ιδεολογικά και δρω εκ νέου μες στην κοινωνία ως «απελεύθερος»: χωρίς να αρνούμαι βασικά την αρχική μου πίστη (ποιος άλλωστε αντίπαλος ή τάχα ουδέτερος έζησε έξω από το κλίμα και τις ιδεολογίες του καιρού; και άρα τι σημαίνει, ούτως ή άλλως, ο όρος στράτευση;). Χωρίς και να μαρκάρομαι ως ποιητής της ήττας (ποιας ήττας, εννοώ ποιητικής, η μόνη που βαραινεί, δεδομένης μάλιστα και της εμπεδωμένης νέας ιδεολογίας του «απελεύθερου»;). Και τέταρτη βαθμίδα είναι η κοσμολογική, αυτή που ορίζει –άλλη «ορίζουσα» προόδου– η σύγχρονη επιστήμη της κοσμολογίας και της αστροφυσικής. Αυτή που με πληροφορεί πως έχω μέσα μου όλα τα στοιχεία του αστρικού συστήματος και με συνδέει έτσι με το σύμπαν. Κάτι που ύστερα από τη γήινη ιστορική μου περιπέτεια απασχολεί τα τελευταία χρόνια επίμονα την ποίησή μου.

Θ.Α.: Και η έννοια του τεχνουργού;

Γ.Δ.: Σε αυτήν είναι συνδυσασμένη η διπλή ταυτότητα, όπως θα εξηγήσω

του ποιητή. Που επί του προκειμένου αποτελεί και τελευταία παραμόνιμη βαθμίδα και σκοπιά των προηγούμενων βαθμίδων της ποιητικής δημιουργίας. Αλλά για ποια διπλή ταυτότητα μιλώ; Για ένα από τα δυο συστατικά του «τεχνουργού», που εκφράζει και υπηρετεί κατά την κλίση του ο καθένας μας: απ' την κατάληξη του τεχνουργού («...ουργός») με την οποία εξυπακούεται ο ποιητής δημιουργός και αρχή αρχή από τη ρίζα («τεχν...») από όπου επικράτησε η άλλη έννοια: του τεχνίτη. Εξυπακούεται π.χ. ως οραματιστής που εμπνέεται από τη Μούσα («Μητέρα μεγάλωψυχη στον πόνο και στην δόξα») ο Σολωμός και ως επινοητής και κατασκευαστής των ποιημάτων του, (μιλώντας για την «τέχνη και τη δούλεψή της») ο Καβάφης. Και εμείς οι ταπεινοί και επιγιγνώμενοι ακολουθούμε εναλλακτικά τους δύο τρόπους. Με καταβατική συχνότητα στις μέρες μας τον πρώτον όρον, είναι η αλήθεια. Και φυσικά κινούμενοι μέσα στα νέα δεδομένα και στις αλλαγές που επέφερε η επιστημονική εξέλιξη, από τη ρήξη των πραγμάτων ως τους κώδικες γραφής, με τη νοητική αφαίρεση και με γενικευμένη την τεχνολογία σε όλα τα πεδία. Ωστε να έχουμε ανοιχτή τη δυνατότητα να επικοινωνούμε αυτομάτως με τους πάντες και τα πάντα και –ευελπιστούμε– εν καιρώ και με το σύμπαν.

Αλλά και από την προχωρημένη αυτή σκοπιά να μην ξεχνούμε την αφετηρία των αγώνων μας: τη σφύζουσα αρτηρία που μας έδενε οργανικά, την πρώτη και τη δεύτερη μεταπολεμική γενιά τουλάχιστον, με την αντίσταση της κατοχής, του εμφυλίου, των διώξεων. Ακόμη και με την από κοινού συνειδητοποίηση, μαζί με όλες τις επόμενες γενιές έως σήμερα, του αδιέξοδου κλοιού ενός συστήματος καταπιεστικού που οδυνηρά μας περισφίγγει. Και δεν μπορούσε παρά και η ποίηση να ευαισθητοποιήσει τις κεραιές της και να αντιδράσει κρούοντας τον κώδωνα κινδύνου. Όπως σε πρόσφατα ποιήματά μου, π.χ. στο «Απειρωτών» (= Του Κοινού των Ηπειρωτών), με την επίνοια ενός παράλληλου «αναχρονισμού» ελέγχεται η νομισματική κοινή πολιτική της Ευρωζώνης.

Ή, μεταξύ των άλλων, και το ποίημα «Η Ραψωδία του αίλουρου», όπου ύστερα από την θέα τόσων ανθρωποειδών που «ελίσσονται αναρριχώμενα»

(Κι απ' τα στενά και τις ρωγμές των παρατάξεων
άλλα αιλουροειδή με τους πυρσούς στα χέρια)

ακούγεται σαν καταπέλτης από τον ποιητή η καταγγελία:

Βλέπω τον εντολέα αυτών των ελιγμών
την πολιτεία των ιδεών μου πάλι ζούγκλα

Καιρός να βγω στην αγορά και να κηρύξω
καινούργια έγερση θυμάτων και οραμάτων

